Michal Spirit

Úvod do studia práva

- Prameny a systém práva
- Vývoj práva
- Právní vztahy
- Výklad a aplikace práva
- Právní odpovědnost
- Procesní právo
- Ústavní pořádek občanů ČR

GRADA

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude **trestně stíháno**.

Používání elektronické verze knihy je umožněno jen osobě, která ji legálně nabyla a jen pro její osobní a vnitřní potřeby v rozsahu stanoveném autorským zákonem. Elektronická kniha je datový soubor, který lze užívat pouze v takové formě, v jaké jej lze stáhnout s portálu. Jakékoliv neoprávněné užití elektronické knihy nebo její části, spočívající např. v kopírování, úpravách, prodeji, pronajímání, půjčování, sdělování veřejnosti nebo jakémkoliv druhu obchodování nebo neobchodního šíření je zakázáno! Zejména je zakázána jakákoliv konverze datového souboru nebo extrakce části nebo celého textu, umisťování textu na servery, ze kterých je možno tento soubor dále stahovat, přitom není rozhodující, kdo takovéto sdílení umožnil. Je zakázáno sdělování údajů o uživatelském účtu jiným osobám, zasahování do technických prostředků, které chrání elektronickou knihu, případně omezují rozsah jejího užití. Uživatel také není oprávněn jakkoliv testovat, zkoušet či obcházet technické zabezpečení elektronické knihy.

GRADA®

Copyright © Grada Publishing, a.s.

Doc. JUDr. Michal Spirit, Ph.D.

Úvod do studia práva

Vydala Grada Publishing, a.s.
U Průhonu 22, 170 00 Praha 7
tel.: +420 234 264 401, fax: +420 234 264 400
www.grada.cz
jako svou 4097. publikaci

Odborní recenzenti:
Doc. JUDr. Zbyněk Švarc, Ph.D.
JUDr. Milena Soušková, Ph.D.

Vydání odborné knihy schválila Vědecká redakce nakladatelství Grada Publishing, a.s.

Odpovědná redaktorka Mgr. Andrea Bláhová
Sazba Milan Vokál
Počet stran 192
První vydání, Praha 2010
Vytiskla Tiskárna PROTISK, s.r.o.
České Budějovice

© Grada Publishing, a.s., 2010
Cover Photo © fotobanka allphoto

ISBN 978-80-247-3290-9

Upozornění
Všechna práva vyhrazena. Žádná část této publikace nesmí být reprodukována a používána v elektronické podobě, kopírována a nahrávána bez předchozího písemného souhlasu nakladatele.

Obsah

O autorovi **11**

Úvodní slovo recenzentů **13**

Slovo úvodem **15**

1. Právo – pojem, význam a stát **17**
1.1 Pojem práva 17
1.2 Význam práva 17
1.3 Funkce práva 18
1.4 Právní vědomí 18
1.5 Typy právní kultury 19
1.6 Právo a morálka 20
1.7 Právo a stát 20
1.7.1 Stát – obecně 20
1.7.2 Znaky státu 22
1.8 Funkce státu 25
1.9 Formy státu 25
1.9.1 Forma vlády 25
1.9.2 Učlenění státu 26
1.9.3 Státní režim 26

2. Prameny práva **29**
2.1 Obecně 29
2.2 Mezinárodní smlouvy 33
2.3 Rozhodnutí Ústavního soudu 33
2.4 Sbírka zákonů a Sbírka mezinárodních smluv 34

3. Právní normy **35**
3.1 Pojem 35
3.2 Struktura právních norem 35
3.3 Druhy právních norem 36
3.4 Platnost a působnost právních norem 38
3.4.1 Platnost právních norem 38
3.4.2 Působnost právních norem 38

4. Systém práva **41**
4.1 Právo veřejné a soukromé 41
4.1.1 Právo veřejné 41
4.1.2 Právo soukromé 41
4.1.3 Právo se smíšenou povahou 42
4.2 Právo hmotné a procesní 42
4.2.1 Právo hmotné 42
4.2.2 Právo procesní 42

4.3 Právo mezinárodní a vnitrostátní . . . 43

5. Vývoj práva (historická geneze) . . . 45
5.1 Nejstarší období . . . 45
5.2 Starověké Řecko . . . 45
5.3 Právo starověkého Říma . . . 46
5.3.1 Řím v době královské (8.–5. století př. n. l.) . . . 46
5.3.2 Řím v době republiky (5.–1. stol. př. n. l) . . . 46
5.3.3 Řím v době císařské (1. stol. př. n. l.–5. stol. n. l.) . . . 48
5.4 Právo za feudalismu . . . 49
5.4.1 Raně feudální právo na území Čech . . . 49
5.4.2 Období feudální rozdrobenosti . . . 50
5.4.3 Právo za husitského revolučního hnutí, především v letech 1419–1434 . . . 52
5.4.4 Právo v období stavovské monarchie (15. stol. do počátku třicetileté války) . . . 52
5.4.5 Právo v období absolutní monarchie u nás (od třicetileté války do roku 1848) . . . 54
5.4.6 Právo v období kapitalismu (1848–1945). . . . 56
5.4.7 Právo československé do druhé světové války . . . 58
5.4.8 Právo za okupace v letech 1938–1945. . . . 58
5.4.9 Právo v letech 1945–1948 . . . 59
5.4.10 Právo letech 1948–1989 . . . 60
5.4.11 Právo po roce 1989 . . . 60

6. Právní vztahy . . . 61
6.1 Právní vztahy, pojem, předpoklady a prvky . . . 61
6.2 Právní skutečnosti . . . 62
6.2.1 Právní jednání . . . 62
6.2.2 Protiprávní jednání (delikty) . . . 66
6.2.3 Právní události . . . 66
6.2.4 Protiprávní stavy . . . 67
6.3 Čas jako právní skutečnost . . . 67
6.4 Právní skutečnosti podle potřeby jejich důkazu . . . 69
6.5 Prvky právních vztahů . . . 69
6.5.1 Subjekty právních vztahů . . . 69
6.5.2 Objekt právních vztahů . . . 72
6.5.3 Obsah právních vztahů . . . 73
6.6 Druhy právních vztahů . . . 74
6.6.1 Obecná charakteristika druhů právních vztahů . . . 74
6.6.2 Závazkové právní vztahy . . . 74
6.6.3 Věcněprávní právní vztahy . . . 75
6.6.4 Společné jmění manželů . . . 77

7. Výklad (interpretace) práva . . . 81
7.1 Obecně o výkladu práva . . . 81
7.2 Výklad práva podle subjektu, který výklad provádí . . . 81
7.3 Výklad podle způsobů a metod výkladu . . . 83
7.4 Výklad podle smyslu právní normy a jejího slovního vyjádření . . . 84

7.5 Výklad práva podle dosahu výkladu . . . 84
7.6 Použití analogie v právu . . . 85

8. Uskutečňování práva, aplikace práva . . . 87
8.1 Obecně o uskutečňování (působení) práva . . . 87
8.2 Aplikace práva . . . 87
8.3 Proces aplikace práva . . . 87
8.4 Individuální právní akty . . . 88
8.5 Jiná činnost státních orgánů . . . 89
8.6 Uvážení státního orgánu při aplikaci právní normy . . . 89

9. Zákonnost . . . 91
9.1 Pojem, záruky zákonnosti . . . 91
9.2 Systém právních záruk zákonnosti v ČR . . . 91
9.2.1 Náprava vadných právních aktů . . . 92
9.2.2 Neplatnost právních úkonů . . . 93
9.2.3 Dozor a kontrola . . . 93
9.2.4 Rozhodování sporů . . . 93
9.2.5 Donucení . . . 94
9.2.6 Právní odpovědnost . . . 94

10. Právní odpovědnost . . . 95
10.1 Pojem odpovědnosti jako sociálního jevu . . . 95
10.2 Obecně o právní odpovědnosti . . . 95
10.3 Funkce právní odpovědnosti . . . 96
10.3.1 Preventivní funkce právní odpovědnosti . . . 96
10.3.2 Reparační funkce právní odpovědnosti . . . 96
10.3.3 Represivní funkce právní odpovědnosti . . . 97
10.4 Předpoklady vzniku právní odpovědnosti . . . 97
10.4.1 Protiprávní jednání, protiprávní stav v právní odpovědnosti . . . 97
10.4.2 Negativní důsledek protiprávního jednání (stavu) . . . 100
10.4.3 Kauzální nexus . . . 100
10.4.4 Zavinění v právní odpovědnosti . . . 101
10.5 Druhy právní odpovědnosti . . . 101
10.5.1 Odpovědnost podle charakteru společenských vztahů, k jejichž ochraně slouží . . . 102
10.5.2 Odpovědnost podle předpokladů jejího vzniku . . . 102
10.5.3 Odpovědnost podle toho, kdo nese nepříznivé právní následky . . . 102
10.5.4 Závazková a mimozávazková odpovědnost . . . 103
10.6 Trestní odpovědnost . . . 103
10.6.1 Pojem . . . 103
10.6.2 Skutková podstata trestného činu . . . 103
10.6.3 Vývojová stadia trestné činnosti . . . 106
10.6.4 Okolnosti vylučující protiprávnost jednání . . . 107
10.7 Tresty . . . 107
10.7.1 Obecné zásady pro ukládání trestů . . . 107
10.7.2 Druhy trestů a výjimečný trest . . . 111
10.7.3 Nepodmíněný trest odnětí svobody . . . 112
10.7.4 Domácí vězení . . . 113

10.7.5 Výkon trestu obecně prospěšných prací . . . 114
10.7.6 Propadnutí majetku . . . 115
10.7.7 Peněžitý trest . . . 115
10.7.8 Propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty . . . 116
10.7.9 Zákaz činnosti . . . 116
10.7.10 Zákaz pobytu . . . 116
10.7.11 Zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce . . . 117
10.7.12 Ztráta čestných titulů nebo vyznamenání . . . 117
10.7.13 Ztráta vojenské hodnosti . . . 117
10.7.14 Vyhoštění . . . 117
10.8 Ochranná opatření . . . 118
10.8.1 Ochranné léčení . . . 118
10.8.2 Zabezpečovací detence . . . 119
10.8.3 Zabrání věci nebo jiné majetkové hodnoty . . . 119
10.8.4 Ochranná výchova . . . 120
10.9 Zahlazení odsouzení . . . 120

11. Právo procesní . . . 121
11.1 Občanské soudní řízení (civilní proces) . . . 121
11.1.1 Druhy řízení . . . 121
11.1.2 Základní principy civilního procesu . . . 123
11.1.3 Subjekty civilního procesu . . . 126
11.1.4 Podmínky řízení . . . 128
11.1.5 Řízení v prvním stupni . . . 134
11.1.6 Rozhodnutí soudu . . . 137
11.1.7 Opravné řízení . . . 141
11.1.8 Řízení exekuční (výkon rozhodnutí) . . . 145
11.2 Trestní právo procesní . . . 147
11.2.1 Obecně o trestním řízení . . . 147
11.2.2 Základní zásady trestního řízení . . . 148
11.2.3 Subjekty trestního řízení . . . 149
11.2.4 Stadia trestního řízení . . . 152
11.3 Správní řízení . . . 154
11.3.1 Formy činnosti veřejné správy a působnost správního řádu . . . 154
11.3.2 Charakteristika správního řízení . . . 155
11.3.3 Základní zásady činnosti správních orgánů a další zásady týkající se správního řízení . . . 156
11.3.4 Subjekty správního řízení . . . 158
11.3.5 Fáze a stadia správního řízení . . . 160

12. Ústavní pořádek občanů ČR . . . 173
12.1 Obecná ustanovení Listiny . . . 173
12.2 Základní lidská práva a svobody . . . 174
12.2.1 Každý je způsobilý mít práva . . . 174
12.2.2 Právo na život . . . 174
12.2.3 Nedotknutelnost osoby a jejího soukromí . . . 175
12.2.4 Osobní svoboda . . . 176
12.2.5 Zákaz nucených prací nebo služeb . . . 177

12.2.6 Právo na zachování lidské důstojnosti člověka, osobní cti, dobré pověsti a ochranu jeho jména . . . 177
12.2.7 Právo vlastnické . . . 177
12.2.8 Nedotknutelnost obydlí . . . 178
12.2.9 Listovní tajemství, tajemství jiných písemností a záznamů, tajemství přepravovaných zpráv . . . 179
12.2.10 Svoboda pohybu a pobytu . . . 179
12.2.11 Svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání, vědeckého bádání a umělecké tvorby . . . 180
12.2.12 Právo svobodného projevu náboženství nebo víry . . . 180
12.3 Politická práva . . . 181
12.3.1 Svoboda projevu a právo na informace . . . 181
12.3.2 Svoboda sdružovací . . . 181
12.3.3 Právo shromažďovací . . . 182
12.3.4 Právo petiční . . . 182
12.3.5 Právo volební . . . 182
12.4 Práva hospodářská, sociální a kulturní . . . 182
12.4.1 Právo na svobodnou volbu povolání, podnikání a další práva . . . 182
12.4.2 Právo na různé formy zabezpečení . . . 182
12.4.3 Ochrana rodiny . . . 183
12.4.4 Právo na vzdělání . . . 183
12.4.5 Další práva . . . 183
12.5 Práva národnostních a etnických menšin . . . 183

Použitá literatura . . . **185**

Rejstřík . . . **187**

O autorovi

Doc. JUDr. Michal Spirit, Ph.D. (1943)
Absolvoval Právnickou fakultu UK v Praze v letech 1970–1976, tamtéž v letech 1977–1976 postgraduál sociálně-právního zaměření. Od roku 1980 učí na Vysoké škole ekonomické (katedra podnikového a evropského práva), nejdříve jako odborný asistent, od roku 1996 jako docent (titul Ph.D. získal v roce 1998). Pedagogicky působil i na jiných vysokých školách – státních (Hospodářská fakulta Technické univerzity Liberec) i soukromých (Vysoká škola hotelová, Praha; Bankovní institut vysoká škola, Praha; Vysoká škola aplikovaného práva, Praha; apod.). V letech 1991–1993 byl proděkanem pro vědeckou práci na Fakultě mezinárodních vztahů VŠE. Kromě teorie práva se zaměřuje na problematiku pracovněprávní a školské legislativy. V letech 2003–2006 byl členem Legislativní rady vlády ČR. Je autorem řady učebnic, učebních pomůcek, odborných článků a monografií (např. *Tzv. Benešovy dekrety, předpoklad jejich vzniku a jejich důsledky* vydané nakladatelstvím Oeconomia v roce 2004).

Úvodní slovo recenzentů

Publikace doc. Spirita je zpracována přehledně, je čtivá, zahrnuje i některé nezbytné problémy z ústavního práva a státovědy. Jedná se o publikaci, která pro neprávnické vysoké školy a vyšší odborné školy bude velmi přínosnou učební pomůckou při studiu základních právních pojmů a jejich souvislostí. Předností této publikace je, že se v ní objevují i kapitoly z dějin práva, čímž je výklad teoretických pojmů zkvalitněn.

Doc. JUDr. Zbyněk Švarc, Ph.D.
vedoucí katedry podnikového a evropského práva
Vysoká škola ekonomická v Praze

Úvod do studia práva je další publikací tohoto dlouholetého pedagoga a člena katedry podnikového a evropského práva na Fakultě mezinárodních vztahů VŠE v Praze. Učebnic či učebních pomůcek v oblasti teorie práva (ale také v oblasti školské legislativy a oblasti pracovního práva) napsal autor za posledních třicet let velké množství, avšak tato učebnice je specifická zařazením kapitoly Vývoj práva, kde je studentům a čtenářům podána historická geneze práva od nejstaršího období (Chamurapiho zákoník) až po současnost.

Cílem této publikace je představit čtenářům některé podstatné znaky z teorie práva, uváděné zde spíše populární formou, aby byly srozumitelné i neprávníkům. Publikace může velmi dobře sloužit k výuce právních disciplin na vysokých školách neprávnických, na vyšších odborných školách i jako příručka pro zájemce z řad občanů.

JUDr. Milena Soušková, Ph.D.
katedra podnikového a evropského práva
Vysoká škola ekonomická v Praze

Slovo úvodem

Tato učební pomůcka představuje posluchačům i čtenářům některé podstatné znaky teorie práva (pojem právo, prameny práva, právní normy, výklad a uskutečňování práva, právní vztahy, zákonnost a právní odpovědnost), ale také přibližuje některé aspekty vývoje dějin práva (jednak římského, jednak pochopitelně českého) a především rozbor základních lidských práv tak, jak jsou uvedena v Listině základních práv a svobod ČR.

Publikace je určena jako středním, tak vysokým školám neprávnického charakteru, ale i každému, kdo má o tuto problematiku zájem.

Při vzpomínce na svého mladého kolegu a přítele dovoluji si tuto publikaci věnovat předčasně zemřelému JUDr. Zdeňkovi Šedému, se kterým (a spolu s JUDr. Ing. Bohuslavem Rychterou) jsme podobnou učebnici napsali zhruba před deseti lety pro Hospodářskou fakultu Technické univerzity Liberec.

Dále bych rád poděkoval svým kolegyním doc. JUDr. Ivě Chvátalové, CSc., a JUDr. Marii Češkové, Ph.D, za pomoc s kapitolou 11 této publikace a také paní Heleně Furišové za technickou spolupráci.

1. Právo – pojem, význam a stát

1.1 Pojem práva

Každá větší či menší společnost si vytyčuje určitá pravidla chování, kterým jsou lidé, žijící v této společnosti a vstupující do řady vzájemných vztahů, podřízeni. Tato pravidla mají různý charakter, který úzce souvisí s vývojem společnosti, její úrovní, kulturou, tradicemi apod. Jsou to například **mravní zásady**, jež se po dlouhá léta vytvářejí působením určitých přírodních, sociálních a filozofických jevů a které většina lidí dobrovolně akceptuje, neboť je přesvědčena o jejich správnosti. Nicméně jiní lidé mohou mít i odlišný názor, ať už z neznalosti, nebo úmyslně; ti pak tyto mravní zásady nerespektují, neřídí se jimi, ba dokonce jimi pohrdají.

Stát, jako největší organizace společnosti a jako politická organizace společnosti, je také takovým konglomerátem lidí, kde panuje řada ekonomických a společenských rozporů. Ty však vyžadují ještě jiná než mravní (morální) pravidla chování: taková, která by stanovil stát s ohledem na prosazování své hospodářské a sociální politiky, jejichž dodržování by bylo pro všechny občany, ale i instituce a státní orgány závazné, a konečně takové, jejichž nedodržování by bylo státem sankcionováno.

Lze tedy říct, že **právo je soubor pravidel chování, vytvořený státem v určité zvláštní formě**. Tato pravidla chování jsou – na rozdíl od jiných pravidel chování (mravních, náboženských, politických, vnitropodnikových apod.) – státem **vynutitelná**. To znamená, že každý je povinen se těmito pravidly chování řídit, nechce-li riskovat, že na něho dopadnou prostředky státního donucení, která jsou v těchto pravidlech chování zakotvena jako následek jejich porušení.

Tato pravidla jsou **obecně závazná**, takže i ten, kdo má jiný subjektivní názor na správnost nebo nesprávnost zakotveného chování, je musí respektovat. V tomto případě mluvíme o **právu ve smyslu objektivním**.

Vedle takto definovaného pojmu práva můžeme hovořit ještě o právu ve smyslu subjektivním. Jde o míru možného chování, která vyplývá z určitého obsahu konkrétního právního vztahu a je zpravidla definována jako **souhrn oprávnění člověka** v tomto konkrétním právním vztahu, a to vedle jeho **povinností**.

1.2 Význam práva

Každá společnost lidí (rodina, škola, stát apod.) představuje tu více, tu méně složitý mechanismus, který ke svému fungování potřebuje určitou regulaci. Ta společnosti zajišťuje **řád** a **pořádek**. Takovou regulací jsou především výše uvedená „pravidla hry“, která si stát vytváří jako prostředek ochrany, zformování a upřesnění společenských vztahů, v nichž je třeba mnohdy řešit určité politické a sociální rozpory a z nich vyplývající konfliktní situace. Ovšem na druhé straně řešení konfliktních situací nemůže být prováděno jakýmkoli způsobem, ale způsobem kultivovaným, demokratickým. To znamená, že právo stanoví **míru** povinností a oprávnění nejen občanům a institucím (právnickým osobám), ale i státu ve vztazích mezi ním a občany a těmito institucemi.

1.3 Funkce práva

Jak již bylo řečeno, hlavním účelem (cílem) práva je regulace společenských vztahů ve státě a společnosti. Do popředí vystupuje především **ochrana lidského života, ochrana vlastnictví, dělba práce apod**.

Právo také působí jako **nástroj řízení státu**, i když nemá konstantní charakter a je vždy poplatné současným politickým a ekonomickým vztahům ve státě. Je vytvořeno tak, aby pokud možno jednoduše a bezproblémově umožňovalo realizaci těchto vztahů nastíněných těmi, kteří momentálně stojí v čele státní moci. Při změně tohoto vůdčího postavení ve státě se mění – i když opožděně – i právo.

Další funkcí práva je funkce **kontrolní**. Má za úkol kontrolovat, zdali je společenské dění v souladu s objektivním právem; není-li, může stát v intencích práva uplatňovat sankce (právo je státem vynutitelné).

Úplně jinou funkcí práva je funkce **výchovná**. Ta má za úkol poučit subjekty (účastníky) právních vztahů, jak je třeba se chovat, jednat apod. Právo něco nařizuje, něco doporučuje, něco ponechává nám občanům na naší vůli. A tak podle čl. 2 odst. 4 Ústavy ČR, potažmo čl. 2 odst. 3 Listiny základních práv a svobod, **„každý občan může činit vše, co není zákonem zakázáno, a nikdo nesmí být nucen činit to, co zákon neukládá“**. Na rozdíl např. od státních orgánů, **„které mohou činit jen to a jen v případech, v mezích a způsoby, které stranoví zákon“** (čl. 2 odst. 3 Ústavy ČR).

Právo je tedy **zdroj informací**, které mají usnadňovat občanům, institucím a státním orgánům rozhodování, snazší orientaci v budoucích situacích apod.

1.4 Právní vědomí

Jedním z faktorů ovlivňujících dodržování nebo porušování práva je **právní vědomí**. V nejširším smyslu se do pojmu právní vědomí zahrnuje i samo platné právo. Většinou se však používá termínu právní vědomí v užším slova smyslu, tj. tak, jak dále uvádíme.

Právní vědomí, tj. představa o právu a názory na právo, má dvě strany:

1. Je to především znalost práva, resp. představy lidí o platném (pozitivním, tj. státem vytvořeném či uznávaném) právu, o tom, co je právní a co je protiprávní (z hlediska platného práva), o tom, jaké chování je právně vynutitelné státní mocí.

   Už vzhledem ke složitosti platného práva (zvláště v moderní době) se tyto představy nemusí krýt s platným právem a také se s ním často nekryjí. Vědomí platného práva je ovšem jedním z předpokladů toho, aby právní normy co možná účinně ovlivňovaly lidské chování, které upravují.

   V moderním státě se také pečuje o to, aby znalost platného práva byla formálně všem dostupná. Tak např. když jsou pramenem práva především normativní akty státních orgánů, vyhlašují se tyto akty v úředních sbírkách právních předpisů a sbírky pak musí být stanoveným způsobem veřejně přístupné. V souvislosti s rozvojem informačních technologií lze Sbírku zákonů a Sbírku mezinárodních smluv ČR obsahující právní předpisy ČR vyhledat i na Internetu. Dále se vydávají sbírky vybraných soudních rozhodnutí, což má význam zvláště ve státech, kde jedním z pramenů práva je soudní precedent apod.

   Tyto sbírky ovšem nejsou lidovou četbou. Lidé se o platném právu většinou dovídají zprostředkovaně (z tisku, rozhlasu, televize, z různých ústních podání), často zkušenostně,

na základě individuálních případů vlastních či z líčení druhých, spíše než na základě obecného seznámení s obsahem právních norem.

V závislosti na stupni kulturnosti bývají tyto představy o platném právu více či méně neúplné, nepřesné, zkreslené nebo jednostranné.

Pokud se ovšem týká aplikace práva (zvláště při stanovení odpovědnosti za porušení práva), právo vychází ze zásady (s různými modifikacemi a zmírněními v některých právních vztazích), že *ignorantia iuris non excusat* (neznalost práva neomlouvá), popřípadě z fikce, že subjekt práva měl a mohl znát platné právo (právní vědomí *de lege lata*).

2. Druhou stránkou právního vědomí jsou názory na to, co je spravedlivé a co nespravedlivé, resp. co a jak by mělo či nemělo být regulováno prostřednictvím práva, jaké zájmy či hodnoty by právo mělo zajišťovat nebo potlačovat apod. Běží tedy o hodnocení platného práva jako dobrého nebo špatného z hlediska těch či oněch zájmů nebo hodnot. Jde buď o ztotožnění s požadavky, jež platné právo klade na lidské chování (akceptace práva), anebo o představy o spravedlnosti, které se v tom či onom směru nebo stupni rozcházejí s tím, co stanoví platné právo.

   Mezi faktory, jež ovlivňují realizaci práva, pak tedy patří nejen znalost práva, správnost představ o tom, co platí jako právo, ale i stupeň akceptace práva.

   Ve vědomí lidí se právní ideje prolínají s jinými společenskými normami a postuláty (politickými, mravními, náboženskými aj.) a tyto normy rovněž ovlivňují chování lidí. Pro právní politiku má obzvláštní význam zjišťovat, zda či do jaké míry je vědomí lidí v souladu nebo v rozporu s právem (právní vědomí *de lege ferenda*).

   Právní normy je však nutno odlišovat od názorů na právo, od jiných (politických, mravních, náboženských, aj.) norem či postulátů. Ty nejsou jednotné – ve společenském vědomí se projevuje vždy pluralita divergentních politických a mravních požadavků a norem. Specifikum pozitivního práva v soudobém právním státu spočívá v obecné, jednotné a rovné závaznosti jeho norem.

   Obsahově se právní normy namnoze shodují s jinými normami regulujícími chování. Z tohoto hlediska jsou nejpříbuznější mravní normy. Právo se často označuje za „minimum mravnosti“. (I když je tomu dnes opravdu tak?) Ne všechny normy odpovídají panujícímu mravnímu vědomí, jsou však vyjadřovány též ve formě práva a stávají se tak právně závaznými, čímž ovšem zpětně ovlivňují dané mravní hodnoty. Právo bývá mnohdy přísnější než morálka, pokud jde o následky porušení pravidel (vynutitelnost státní mocí a zejména právní sankce). Proto musí být zároveň méně přísné než morálka, pokud jde o náročnost požadavků kladených na lidské chování.

1.5 Typy právní kultury

Pojem „právní kultura“má podle Gerlocha dva významy:

1. především představuje součást lidské kultury, je to jeden z pojmů vyjadřujících míru vyspělosti lidské civilizace – tu lze posuzovat především podle úrovně tvorby, interpretace a aplikace práva v tom kterém státě;
2. způsob tvorby, interpretace a aplikace právních norem.

Podle toho můžeme dělit **typy právní kultury** na:

A. kontinentální typ;
B. angloamerický typ;
C. islámský typ.

Ad A) **Kontinentální typ** právní kultury je odvozen z římského práva a také od přirozenoprávní teorie z přelomu 18. a 19. století. Vyznačuje se zejména důrazem na psané právo. Základním pramenem této kultury je zákon.

Ad B) **Angloamerický typ** právní kultury nacházíme především ve Velké Británii, USA apod. Základ tohoto typu právní kultury vznikl ve Velké Británii, především na základě *common law* a *equity*. Vyznačuje se tím, že vedle psaného práva (zákonů) se zde uplatňují také soudní precedenty, právní obyčeje apod.

Ad C) **Islámský typ** právní kultury je demonstrován úzkým spojením právních pravidel s pravidly náboženskými a etickými. Formálními prameny islámského práva jsou korán apod. Vyznačuje se velmi odlišnými prvky od kontinentálního práva, jako např. nerovné postavení mužů a žen, tělesné tresty apod.

1.6 Právo a morálka

Z ustanovení řady filozofických slovníků se dozvídáme, že pojem **morálka** (z latinského *mos* = mrav nebo *moralis* = mravní) je jakási schopnost lidského jedince řídit se ve všech úkonech tzv. svědomím, tj. posuzováním veškerých lidských záležitostí z hlediska rozlišování dobra a zla, to znamená užitečností a neužitečností nejen něčeho objektivně daného, ale jakožto takového záměrně chtěného lidským subjektem. V širším slova smyslu pojem morálka v podstatě představuje **soubor oněch pravidel vzájemného chování, považovaný v tom kterém prostředí a době samotnou silou tradice a společenské konvence** (nikoli tedy právně kodifikovaným způsobem) **za zavazující individuální svědomí každého jedince**.

Morálka je tedy souborem jakýchsi obyčejových tradic majících historický vývoj, je ohleduplnější než právo a není zpravidla ovlivněna politikou (pokud nepřistoupíme na degradaci tohoto pojmu, jako byla třeba „socialistická morálka“).

Právo, které je nástrojem řízení státu a společnosti v něm, by mělo být alespoň minimem morálky, i když je vždy ovlivněno politikou, a zároveň by mělo zajistit vynutitelnost plnění závazků, což morálka fakticky nemůže; ta může toto naplnění pouze prostřednictvím veřejného mínění odsoudit.

1.7 Právo a stát

1.7.1 Stát – obecně

Právo je úzce spjato se státem, protože tvoří jeden z **charakteristických rysů státu**. Co je to stát? Jaká je jeho úloha?